

**Kur'ân'ın Anlaşılmasında Hadislerin Önemine Dair Bir İnceleme
(Mustafa Öztürk'ün Kalem Suresi 10-13. Ayetleri Hakkındaki
İddiaları Özelinde)**

Fatih ÇİMEN

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı

Assistant Professor, Kırklareli University, Faculty of Theology,

Department of Hadith

Kırklareli, Turkey

fatihcimen77@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6098-3374

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 10 Mart / March 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Nisan / April 2021

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 16 **Sayfa / Pages:** 161-195

Atıf / Cite as: Çimen, Fatih. "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Hadislerin Önemine Dair Bir İnceleme (Mustafa Öztürk'ün Kalem Suresi 10-13. Ayetleri Hakkındaki İddiaları Özelinde) [An Investigation Regarding the Importance of Hadiths in Understanding the Quran (In Specific the Allegations of Mustafa Ozturk about the surah al-Qalam 10-13.)]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 16 (June 2021): 161-195.

<https://doi.org/10.18498/amailad.894522>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/amailad>.

An Investigation Regarding the Importance of Hadiths in Understanding the Quran (In Specific the Allegations of Mustafa Ozturk about the surah al-Qalam 10-13.)

Abstract

The final message of Allah to humanity The Quran is a divine book sent down in the Arabic language. Arabic, due to its nature, is a language that contains a lot of very meaningful words. Therefore, the primary issue in understanding the Quran is knowledge of the Arabic language. However, this feature alone is not enough to understand the divine book. In addition, it is necessary to know the style of the Quran, its language structure, its reasons, and the connections between verses. Another issue at least as important in understanding the Quran is that in the context of the interpretation of the verses, they are narrations reported from the Hz. Prophet and the Companions. Especially in solving the problems encountered in understanding the verses containing very meaningful words, the importance of these narrations increases even more. As a matter of fact, even the Companions, who are also Arabs, sometimes encounter problems in understanding the Quran and Hz. His application to the Prophet confirms this. The activities aimed at understanding the Quran have continued uninterruptedly from the Companions period until today. Although Muslims have adopted different methods such as narration and perseverance in understanding the last hymn book from the earliest times, they have not been in a debate as to whether the Quran is the word of God. However, Mustafa Ozturk, who has made a name for himself with his studies on the Qur'an and different approaches regarding verses and defends the historicist method adopted by the West on sacred texts in understanding the Quran, it draws attention with some theses that the Quran put forward that it cannot be the word of Allah. In this context, he claims that the ten to thirteenth verses of the Surah al-Qalam are sent down in the context of a certain person and that some words have insulting meanings, so these verses cannot be the words of God. According to him, the Prophet of Allah. The words used in the ten to thirteenth verses of the Surah al-Qalam, in which he explains the types of bad characters that the Prophet should not obey, are blasphemous, in other words, insulting. Therefore, such a phrase cannot be used by the Creator and it is not correct to accept the verses in question as the word of Allah. According to Ozturk, the verses in question are Hz. They are expressions spoken by the Prophet. The argument that Ozturk put forward as a reason for his claim is that the word "zenim", which is mentioned in the

thirteenth verse of the relevant surah and which means a child whose father is not known although it contains many meanings, was sent down to the person named Velid b. Mughîra, who is said to be *valad-i zina*.

Emphasizing that the relevant verses should be understood in the context of his own evaluations, Ozturk also makes references to some tafsir books on this. Ozturk's aforementioned statements were met with reaction from both academics and a significant segment of the public. This study focuses on the analysis of Ozturk's aforementioned claim. In the study, it is aimed to contribute to the correct understanding of the verses that are the subject of the claim by analyzing the narrations in both hadith and tafsir sources in the context of the interpretation of the relevant verses of the Surah al-Qalam. In addition, the source value of the information Ozturk provided as a basis for him was also investigated and determinations were made regarding the status of the claim in terms of cell. As a result of the research, first of all, it was determined that the information that the verse was sent down about the person in question did not have the value of hiding. In addition, it was seen that Ozturk did not take into account the authentic narrations and the companions' explanations found in the hadith sources in the context of the interpretation of the relevant verses, and he preferred the information that was transmitted in some tafsir sources and did not have source value that would support his own presuppositions, with a selective approach. However, the need for Hz. The importance of the explanations of both the Prophet and the Companions and the holistic approach in understanding the Quran is one of the findings obtained as a result of the research.

Keywords: Hadith, Quran, Mustafa Ozturk, Surah al-Qalam, Verse.

Kur'ân'ın Anlaşılmasında Hadislerin Önemine Dair Bir İnceleme (Mustafa Öztürk'ün Kalem Suresi 10-13. Ayetleri Hakkındaki İddiaları Özeline)

Öz

Allah Teâlâ'nın insanlığa nihâi mesajı Kur'ân, Arap dili üzere indirilmiş ilâhi bir kitaptır. Arapça, mahiyeti gereği çok anlamlı kelimelerin fazlaca bulunduğu bir dildir. Dolayısıyla Kur'ân'ın anlaşılmasında öncelikli gereken husus Arap diline vukûfiyettir. Ancak sadece bu özellik, ilâhi kitabın anlaşılmasında yeterli değildir. Bunun yanında Kur'ân'ın kendisine has üslubunun, dil yapısının, sebebi nüzullerin, ayetler arası irtibatların da bilinmesi gerekmektedir. Kur'ân'ın

anlaşılmasında en az bunlar kadar önemli bir diğer husus, ayetlerin tefsiri bağlamında gerek Hz. Peygamber'den gerekse sahabeden nakledilen rivayetlerdir. Özellikle çok anlamlı kelimelerin bulunduğu ayetlerin anlaşılmasında karşılaşılan problemlerin çözümünde, söz konusu rivayetlerin önemi daha da artmaktadır. Nitekim kendileri de bir Arap olan sahâbilerin dahi Kur'ân'ın anlaşılması noktasında zaman zaman problemlerle karşılaşması ve bu hususta Hz. Peygamber'e müracaat etmesi bunu teyit etmektedir.

Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik faaliyetler sahâbe döneminden itibaren günümüze gelinceye kadar olan süreçte kesintisiz devam etmiştir. Müslümanlar ilk dönemlerden itibaren son ilahi kitabın anlaşılması faaliyetlerinde rivayet ve dirayet gibi farklı yöntemler benimsemişlerse de Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olup olmadığı şeklinde bir tartışmanın içinde olmamışlardır. Ancak son dönemde Kur'ân üzerine yaptığı çalışmalar ve ayetlere dair farklı yaklaşımlarıyla adından söz ettiren ve Kur'ân'ın anlaşılmasında Batı'nın kutsal metinler üzerinde benimsediği tarihselci yöntemi savunan Mustafa Öztürk, Kur'ân'ın Allah kelâmı olamayacağına dair ileri sürdüğü birtakım tezlerle dikkat çekmektedir. Bu bağlamda o, Kalem suresi on ilâ on üçüncü ayetlerinin belli bir şahıs bağlamında nazil olduğunu ve bazı kelimelerin hakaret içerikli anlamlar ifade ettiğini, dolayısıyla bu ayetlerin Allah kelâmı olamayacağını iddia etmektedir. Ona göre Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e, itaat etmemesi gereken kötü karakter tiplerini açıkladığı Kalem suresinin on ilâ on üçüncü ayetlerinde kullanılan kelimeler, halk arasındaki kullanımıyla küfür, diğer bir ifadeyle hakaret içeriklidir. Dolayısıyla böyle bir ifade kalıbının, yaratıcı tarafından kullanılması mümkün değildir ve söz konusu ayetlerin Allah kelâmı olarak kabul edilmesi doğru değildir. Söz konusu ayetler Öztürk'e göre müşriklerin baskıları karşısında psikolojik açıdan olumsuz bir ruh hali içinde bulunan Hz. Peygamber tarafından söze dökülmüş ifadelerdir. Öztürk'ün iddiasına gerekçe olarak ileri sürdüğü argüman ise ilgili surenin on üçüncü ayetinde geçen ve birçok anlamı ihtiva etmekle birlikte babası belli olmayan çocuk anlamına da gelen "zenim" kelimesi ile ayetin veled-i zina olduğu ifade edilen Velîd b. Muğîre isimli kişi hakkında indirilmiş olmasıdır.

İlgili ayetlerin kendi değerlendirmeleri bağlamında anlaşılması gerektiğini ısrarla vurgulayan Öztürk, buna dair bazı tefsir kitaplarına da atıflarda bulunmaktadır. Öztürk'ün söz konusu açıklamaları, gerek bir kısım akademisyenler gerek halkın önemli bir kesimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İşte bu çalışma Öztürk'ün mezkûr iddiasının tahlilini konu

edinmektedir. Çalışmada, Kalem suresinin ilgili ayetlerinin tefsiri bağlamında gerek hadis gerek tefsir kaynaklarında nakledilen rivayetlere dair isnad ve metin analizleri yapılarak, iddiaya konu olan ayetlerin doğru anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca Öztürk'ün kendisine dayanak olarak gösterdiği bilgilerin kaynak değeri de araştırılarak iddianın hüccet açısından durumuna dair tespitler yapılmıştır. Araştırma neticesinde, öncelikle ayetin söz konusu kişi hakkında nazil olduğu bilgisinin hüccet değeri taşımadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Öztürk'ün, ilgili ayetlerin tefsiri bağlamında özellikle hadis kaynaklarında bulunan sahih rivayetleri ve sahabe açıklamalarını dikkate almadığı, bazı tefsir kaynaklarında nakledilen ve kendi ön kabullerini destekleyecek mahiyetteki kaynak değeri olmayan bilgileri seçmecî bir yaklaşımla tercih ettiği görülmüştür. Bununla birlikte gerek Hz. Peygamber'e gerek sahâbeye ait açıklamaların ve bütüncül yaklaşımın Kur'ân'ın anlaşılmasında ne denli önemli olduğu da araştırma sonucunda elde edilen tespitlerdendir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kur'ân, Mustafa Öztürk, Kalem Suresi, Âyet.

Giriş

Yaratıcının kullarına gönderdiği kutsal kitapların anlaşılması ve bu hususta çalışmalar yapılması, özellikle inananları tarafından tabîî ve bir o kadar da gerekli bir faaliyettir. Bu bağlamda Kur'ân'ı anlama çabalarının Hz. Peygamber'in risaletiyle birlikte başladığını söylemek mümkündür. Sahabeden sonraki dönemlerde kaleme alınan farklı özellikteki çalışmalar da bu faaliyetin günümüze kadar sürdüğünü ve bundan sonra da devam edeceğini göstermektedir. Ayrıca bu çabaların, hadislerin güvenilir olmadığı ve tek referans olarak Kur'ân'ın esas alınmasına dair çalışmaların yoğunlaştığı bir zamanda, daha da önem kazandığını söylemek mümkündür.

Evrensel nitelikteki ilâhî bir kitabın anlaşılması, muhtevastaki kelimelerin sadece sözlük anlamlarını dikkate alarak gerçekleştirilebilecek bir faaliyet değildir. Lügat faktörü Kur'ân'ın anlaşılmasında kullanılacak kaynaklardan sadece birisidir. Bunun dışında Kur'ân'ın tefsiri için Kur'ân, sünnet/hadis ve sahâbe olmak üzere üç aslî kaynak daha söz konusudur. Nitekim birçok ayetin anlamı başka

ayetlerle anlaşılabilirdiği gibi, hadisler ve sahâbe açıklamaları ile de netlik kazanmaktadır. Bunun yanında ayetlerin inzal süreçleri ve sebepleri, siyak sibak münasebetleri, başka ayetlerle olan irtibatı, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında dikkate alınması gereken diğer hususlardır.¹ Dolayısıyla bu unsurlardan bağımsız olarak ve sübjektif değer yargılarını ön plana çıkarmak suretiyle yapılacak anlama faaliyetlerinin, yaratıcının maksadını kavrama noktasında yetersiz olacağı aşikârdır. Burada, her ayetin sünnette bir karşılığının bulunma zorunluluğunu kastetmiyoruz. Ancak Arapçadaki kelimelerin çok anlamlı yapıya sahip olmaları dikkate alındığında, ayetlerin anlaşılmasında imkân nispetinde hadisleri ve sahabe açıklamalarını dikkate alma gerekliliği bulunmaktadır.²

İslâm tarihi boyunca Kur'ân'ın, Mutezile ve Şia gibi marjinal gruplar dışarıda tutulacak olursa, Müslümanların geneli tarafından yukarıda zikredilen kaynaklar çerçevesinde ve dîni esaslarla çelişmeyecek yorumlama yöntemleriyle anlaşılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.³ Günümüzde ise Kur'ân'ı anlama faaliyetleri bağlamında, "tarihselcilik" gibi İslam geleneğinde daha önce rastlanmayan yöntemler kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu kapsamda ahkâm, kıssalar, azap ve ahlakî açıdan kötü karakter tiplerinin açıklandığı ayetler, kimi araştırmacılar tarafından Allah kelamı olamayacağı gerekçesiyle peygambere nispet edilmektedir. Meselenin dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir yönü ise, söz konusu iddiaların sosyal medya aracılığı ile kitlelere ulaştırılması ve bunların dinleyenler tarafından Kur'ân'ın sahih açıklaması olarak kabul görmesidir. Bu

¹ Ebûbekir Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1394/1974), 4/200 vd.; Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessrûn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1420/2000), 112; Mehmed Zeki Duman, "Kur'ân'ı Anlama Metod ve İlkeleri", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsir ve Toplum -Tefsir ve Toplum-* (b.y: y.y., 2010), 379-426.

² Mustafa Öztürk, "Sahabe ve Kur'an", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2015), 7-36; İbrahim Görener, "Tefsir Usûlü ve Kur'an İlimlerinin Tefsir Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, ed. Bilal Gökkır (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009), 227-240; Ali Bakkal, "Kur'an'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, ed. Bilal Gökkır (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009), 11-48.

³ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessrûn*, 112 vd.

noktada Kur'ân'ın özellikle de çok anlamlı kelimelerin bulunduğu ayetlerin, hadisler ve sahabe açıklamaları ışığında tahlil edilmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışma da böyle bir amaca matuf olarak kaleme alınmıştır.

Kur'ân'ın anlaşılması noktasında önemli bir yere sahip olan tefsir kaynaklarımızda, ayetlerin gerek sebab-i nüzülleri gerekse beyanı sadedinde birtakım hadisler nakledilmektedir. Bunların sıhhat dereceleri birbirinden farklı olduğu gibi aralarında zayıf hatta mevzu ve isnadı olmayan rivayetler de bulunabilmektedir. Aşağıda Mustafa Öztürk'ün iddialarında da görüleceği üzere bazen araştırmacılar tarafından bu gibi rivayetler, kendi iddialarına dayanak olarak kullanılabilen, aynı ayetle ilgili sahih rivayetler görmezden gelinmektedir. Bu bağlamda tefsir kaynaklarındaki rivayetlerin kapsamlı bir isnad ve metin analizine tabi tutulması gerekli ve önemlidir. Ülkemizde bu konuda yapılan tezlerin geneline, rivayetlerin hangi kaynaklarda geçtiği ve hadisler hakkında yapılan kısa açıklamaların aktarıldığı tahrir çalışmaları oluşturmaktadır. Konuyla ilgili makale türü çalışmaların da yeterli düzeyde olduğunu söylemek zordur.⁴ Sünnetin veya hadislerin Kur'ân'ın

⁴ Saffet Sancaklı, "Sûrelerin Faziletiyle İlgili Bazı Tefsirlerde Yer Alan Apokrif Hadislerin Kritiği", *Diyanet İlmî Dergi* 38/3 (Eylül 2002), 147-172; Zişan Türcan, "Hadis Rivayet Geleneği ve Tefsir -Sahîhu'l-Buharî'nin Kitâbu't-Tefsir'i Örneği-", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 29 (Haziran 2010), 249-282; Veli Atmaca, "Elmalılı Tefsiri'nde Mevzû Sayılan Rivâyetler ve Mevzû Hadis Meselesine Dair Bazı Mülâhazalar", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, ed. Ahmet Ögke (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 651-693; Recep Bilgin, "Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Elmalılı'nın Kullandığı Hadis Kaynakları", *Cemil Meriç 10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi* ed. Ender Eyupoğlu - Sami Baskın (Rize: Saybilder Yayıncılık, 2018), 630-638. Kur'ân'ın anlaşılmasında hadislerin rolüne dair makale türü çalışmalardan bazıları ise şunlardır: Mirza Tokpınar, "Kur'ân'ı Anlamada Hadislerden Yararlanmanın Gerekliği Üzerine (El-Bakara Sûresi, 286. Ayet Örneği)", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 5/2 (Aralık 2005), 21-42; Mürsel Ethem - Ramazan Ünsal, "Kur'an'ı Anlamada İsrâiliyat'ın Rolü", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 1720-1744; Musa Akpınar, "Kur'an'ın Anlaşılması ve Tebliği Yönünden Yedi Harfle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Bilimname: Düşünce Platformu* 2/23 (Haziran 2012), 105-129; Ahmet Gündüz, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Müsbet ve Menfi Etkisi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Haziran 2016), 93-113;

anlaşılmasındaki rolüne dair de birtakım çalışmalar yapılmıştır.⁵ Bu çalışmalarda daha çok Kur'an Sünnet bütünlüğü üzerinde durulmaktadır.⁶ Biz bu çalışmada, Kalem suresi on ilâ on üçüncü ayetleri bağlamında Hz. Peygamber ve sahâbeden aktarılan rivayetlerin isnad ve metin analizlerini yaparak Öztürk'ün ilgili ayetler bağlamında ileri sürdüğü iddiasında ne derece isabetli olduğuna dair tespitler yapmaya çalışacağız.

1. Mustafa Öztürk'ün Kalem Suresi 10-13. Ayetleri Bağlamındaki İddiası

Öztürk'ün iddiasına konu olan Kalem suresinin 10-13. ayetlerinin lafzı ile meali şöyledir:

وَلَا تُطْعَمُ كُلُّ خَلْفٍ مَّهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٌ مَشَاءٌ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَنَّاعٌ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُنْتَلٍ بَعْدَ ذٰلِكَ ﴿١٣﴾ زَنْبِيٍّ ﴿١٤﴾

“Ve itaat gösterme her çok yemîn edene, âdî fikirli olana (10). Daima kusur arayana, lâf götürüp getirene (11). Hayırdan men'e çalışıp durana, haddi tecavüz edene, çok günahkâr olana (12). Bunun ötesinde de kötü sözlü olup fenalıklarla tanışmış bulunana (13)”⁷

Tarihselciliğin Ömer Özsoy'dan sonra Türkiye'deki en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Öztürk, Allah'ın Hz.

Abdurrahman Ensari, “Kur'an'ın Anlaşılmasında Sünnet'in Gerekliliğine Çarpıcı Bir Örnek Olarak Namaz Ayetleri”, III. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi, ed. Hasan Çiftçi (Mardin: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği, 2018), 360-379; Ahmet Keleş, “Kuran Meali-Hadis İlişkinin Önemi: Mü'min: 40/60 ve Furkan: 25/77 Ayetleri Örneği”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (Ocak 2018), 11-31; Mustafa Ölmez, “Şer'î Nasslarda Lügavî Yorumlamadan Kaynaklanabilecek Hataların Engellenmesinde Hadislerin Rolü-Serika Ayeti Örneği-”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 18/1 (Haziran 2018), 259-278.

⁵ Bk. Salih Kesgin, “Âyetleri Anlamada Hadis Algısının Etkisi -1. Ayet Ekseninde Bir Tahlil Denemesi-”, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, ed. Bilal Gökçür (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009), 477-490.

⁶ Sadrettin Gümüş, “Kur'an-Sünnet Bütünlüğü”, *Tartışmalı Toplantılar Dizisi: Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I*, ed. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 15-26; Raşit Küçük, “Kur'an-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği”, *Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 125-164; Süleyman Pak, “Sünnetin Kur'an'ı Beyan Yöntemleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (Haziran 2012), 353-381.

⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerimin Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 8/211.

Peygamber'e, boyun eğmemesi gereken kötü karakter tiplerini açıkladığı Kalem suresinin on ilâ on üçüncü ayetlerinde geçen ifadelerin, avâm tabiriyle küfür, bir diğer ifadeyle hakaret içerikli olduğunu iddia etmektedir. Ona göre böyle bir ifade kalıbının, yaratıcı tarafından kullanılması mümkün değildir ve söz konusu ayetler Allah kelâmı olarak değil, müşriklerin baskıları karşısında olumsuz bir ruh hali içerisinde Hz. Peygamber tarafından dile getirilmiş ifadelerdir. Öztürk bu iddiasını, özellikle on üçüncü ayetin, veled-i zina olduğu iddia edilen Velîd b. Muğîre için nazil olduğu bilgisine ve ilgili ayetteki "zenîm" kelimesi üzerine temellendirmektedir. Ona göre "zenîm" kelimesi, halk arasında zina fiilinden dünyaya gelen ve babası belli olmayan kimseler için hakaret bağlamında kullanılan argo bir anlam içermektedir ve Allah'ın beşere yönelik böyle hakaret içerikli bir dil kullanması mümkün değildir.⁸

Aşağıda Kalem suresinin on üçüncü ayetinde geçen zenîm kelimesinin, Öztürk'ün iddia ettiği anlamda kullanılmasının mümkün olup olmadığı tahlil edilecektir. Bu bağlamda öncelikle kelimenin lügat anlamı üzerinde durulacak, ardından da söz konusu ayetlerin tefsiri sadedinde hadis kaynaklarındaki Hz. Peygamber ve sahâbeden nakledilen rivayetlerin isnad ve metinlerine dair analizler yapılacaktır.

2. "Zenîm" Kelimesinin Sözlük Anlamı

Zenîm kelimesi, sözlükte farklı anlamlarda kullanılmaktadır. İbn Manzûr (öl. 711/1311), kelimenin Arapların asil ve pahalı develerin bu özelliklerine dikkat çekmek için kulaklarını kesmek suretiyle uyguladıkları bir işaretleme anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte zenîm, hayvanların boğazının altında bulunan ve üzüm tanesine benzeyen salkım şeklindeki iki et parçası ile küçük develer ve hayvanların erkek olanları için de kullanılmaktadır. İbn Manzûr, Kalem suresinin on üçüncü ayetinde geçen zenîm kelimesinin de, hayvanların kulaklarına uygulanan işaretleme anlamında, vasıfları tadat edilen kimselerin kötülük ile işaretlenmiş, bir diğer ifadeyle kötülükleriyle halk arasında tanınmış kimseler anlamına geldiğine dikkat çekmektedir. Zenîm kelimesinin ifade ettiği anlamlardan biri de "da" yani kişinin, gerçekte olmadığı halde nesep itibarıyla kendisini bir kabileye nispet

⁸ Mustafa Öztürk, "Mustafa Öztürk'ün Linç Edilmesine Sebep Olan Konuşması", *YouTube* (7 Aralık 2020), 14:01:40.

etmesidir. Burada Öztürk'ün ayette bahsedilen kişi olduğunu iddia ettiği Velid b. Muğîre'nun gerçeğe aykırı olarak kendisini Kureyş kabilesine nispet ettiği ve onun bu özelliğiyle halk arasında bilindiği bilgisi zihinde tutulmalıdır. Yine zenîm kelimesi, önemsiz birinin kendisini asil bir kabileye nispet etmesi anlamı da taşımaktadır.⁹ Burada İbn Hacer'in (öl. 852/1449) *et-Telhîsu'l-habîr* adlı eserinde râvi tabakalarını açıklarken kullandığı bir ifadeye dikkat çekmek istiyoruz. İbn Hacer râvileri adalet ve zabt durumlarına göre dört tabakaya taksim ettikten sonra beşinci tabaka râvileri şöyle nitelendirmektedir:

“Beşinci tabaka râviler, kendilerini geride zikredilen tabakalara nispet eden ancak sadûk ve güvenilir olmadıkları için onlardan olmayan kimselerdir. Allah böyle kimselere Kur'ân'da zenîm ismini vermiştir.”¹⁰

Zenîm, yukarıda açıklanan anlamlar dışında yaprakları olmayan ağaç, vekil, zina yapan kadının dünyaya getirdiği çocuk, evlatlık, babası belli olmayan çocuk gibi anlamlara da gelmektedir. Bu açıklamalar ile birlikte lügat eserleri tetkik edildiğinde, kelimenin ağırlıklı olarak “kendisini gerçekte olmadığı halde bir kabileye nispet eden kişi, işaret ve evlatlık” anlamlarına vurgu yapıldığı görülmektedir.¹¹ Dolayısıyla “veled-i zina” veya “babası belli olmayan çocuk”, zenîm kelimesinin uç anlamlarından sadece biridir.

3. Kalem Suresi On Üçüncü Ayetinin Tefsiri Bağlamında Hadis Kaynaklarında Nakledilen Rivayetler

Hadis kaynaklarında, Kalem sûresi on üçüncü ayetinin tefsiri sadedinde nakledilen rivayetleri merfû ve mevkûf olmak üzere iki başlık altında ele almak mümkündür. Yaptığımız araştırma sonucunda tespit edebildiğimiz kadarıyla ilgili ayetin tefsiri bağlamında, üçü merfû, üçü de mevkûf olmak üzere altı rivayet nakledilmektedir.

⁹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), “znm”, 12/275-277.

¹⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer el-Askalânî, *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfiyyi'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1989), 1/6.

¹¹ İbn Manzûr, “znm”, 12/275-277; Ebû Mansûr Muhammed el-Heravî, *Tehzîbü'l-lüga*, thk. Muhammed Avd (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), “zn”, 13/157 vd.; Ebu'l-Feyz Muhammed Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Muhakkikler Heyeti (Riyad: Dâru'l-Hidâye, ts.), “znm”, 32/335 vd.

3.1. Merfû Rivayetler

Hadis kaynaklarında, Kalem sûresinin on üçüncü ayeti bağlamında, Abdullah b. Amr b. el-Âs (öl. 65/684-85), Hârise b. Vehb ve bir de Abdurrahman b. Ganm (öl. 78/697)tarikiyle gelen üç merfû hadis nakledilmektedir. Söz konusu hadisler şöyledir:

1. Buhârî (öl. 256/870) ve Nesâî (öl. 303/915), Kalem sûresinin on üçüncü ayetinin tefsiri başlığında şu rivayeti nakletmektedir:

Buhârî → Ebû Nuaym (öl. 219/834) → Süfyân (öl. 161/778) → Ma'bed b. Hâlit (öl. 118/736) → Hârise b. Vehb → Allah Resûlü (s.a.v)	Nesâî → Muhammed el-Müsennâ (öl. 252/866) → Muhammed b. Cafer (öl. 193/808) → Şûbe (öl. 160/776) → Ma'bed b. Hâlit → Hârise b. Vehb → Allah Resûlü (s.a.v)
--	---

أَلَا أُحْيِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ؟ كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعِّفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَهُ، أَلَا أُحْيِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ؟ كُلُّ عُتْلٍ جَوَاطِ مُسْتَكْبِرٍ

“Size cennet ehlini haber vereyim ki; onlar zayıf olanlar ve kibirli olmayanlardır. Onlar Allah’a yemin etseler Allah onların yeminlerini yerine getirir. Cehennem ehli olanlar ise çok yemek yediği için şişman olanlar, kaba ve kibirli insanlardır.”¹²

Buhârî’nin senedindeki râvilerden Ebû Nuaym, Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Ebû Zür’a (öl. 264/878) ve Abdullah b. Mübarek (öl. 181/797)

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Mustafa Dîb (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/10987), “Tefsir”, 65 (No: 4634); Ebû Abdirrahmân en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün’im (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), 10/310. Mezkûr hadis aynı lafızlarla diğer hadis kaynaklarında da nakledilmektedir. Bk. Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1395/1975), “Sıfatü Cehennem”, 13 (No: 2605); Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009), “Zühd”, 4 (No: 4116); Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1420/1999), 31/29 (No: 18730).

gibi isimlerin kendisinden hem hadis aldığı hem de bunlar tarafından tevsik edilen bir râvidir.¹³ Süfyân es-Sevrî'nin hadis ilmindeki yeri malumdur.¹⁴ Ma'bed b. Hâlit de Yahya b. Maîn (öl. 233/848), Iclî (öl. 261/875), Ebû Hâtîm (öl. 277/890) ve İbn Hibbân (öl. 354/965) tarafından tevsik edilmiştir.¹⁵ Bu durumda Buhârî'nin senedinde cerhe maruz kalan râvi bulunmamaktadır. Nesâî'nin senedindeki râvilerden Muhammed el-Müsennâ hakkında Yahya b. Maîn, Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) ve İbn Hibbân "sika", Ebû Hâtîm "sâlihu'l-hadîs", Yahya en-Nisâbü'rî "hüccet" ifadelerini kullanmaktadır.¹⁶ Muhammed b. Cafer ise Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye (öl. 238/853), Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medînî (öl. 234/848-49) gibi isimlerin kendisinden rivayette bulunduğu bir isimdir ve özellikle Şube'den yaptığı rivayetlerde "esbet" olarak zikredilmektedir.¹⁷ Şube b. Haccâc'ın (öl. 160/776) hadis rivayeti konusundaki ehliyeti de herkesçe bilinmektedir.¹⁸ Diğer râvi olan Ma'bed b. Hâlit'in bilgisi daha önce zikredilmişti. Nesâî'nin senedinde de Buhârî'de olduğu gibi cerhe uğrayan râvi yoktur. Dolayısıyla hadisin isnad açısından sahih olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıdaki hadis, Müslim (öl. 261/875) tarafından Buhârî'de olduğu gibi Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778) tarikiyle "cehenneme zorba ve kaba, cennete de zayıf kimseler girecektir" isimli bab başlığı altında zikredilmektedir. Söz konusu hadis şöyledir:

Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr (öl. 234/848) → Veki' (öl. 196/811) → Süfyân → Ma'bed b. Hâlit → Hârîse b. Vehb → Allah Resûlü (s.a.v):

أَلَا أُحِبُّكُمْ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ؟ كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَّعَفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَا بَرَّةَ، أَلَا أُحِبُّكُمْ يَا أَهْلَ النَّارِ؟ كُلُّ عَثَلٍ جَوَّاطٍ
زَنِيمٍ مُسْتَكْبِرٍ

¹³ Ebû Bekr Ahmed Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr Avvâd (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 14/307; Ebu'l-Haccâc Cemalüddin Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, thk. Beşâr Avvâd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 23/197 vd.

¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâiratî'l-Meârif, 1326/1908), 4/111 vd.; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 11/154 vd.

¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 28/288 vd.

¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 26/359 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/425.

¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 25/5 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/96 vd.

¹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/353 vd.; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 12/479 vd.

“Size cennet ehlini haber vereyim ki; onlar zayıf ve hor görülen kimselerdir. Cehennem ehli de kaba, sert, kötülükle bilinen ve kibirli kimselerdir.”¹⁹

Müslim’in senedindeki râvilerden Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Zür’a gibi isimlerin hadis rivayet ettiği bir kişidir ve Iclî (öl. 261/875), Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn ve Nesâî tarafından tevsîk edilmiştir.²⁰ Veki’ de Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim, Yahya b. Maîn tarafından “esbet” ve “ahfaz” ifadeleriyle tevsîk edilen bir râvidir.²¹ Dolayısıyla Müslim’in rivayet ettiği hadisin de sened açısından sahih olduğunu söylemek mümkündür.

Müslim’in naklettiği metinde, Buhârî ve Nesâî’nin metnine ziyade olarak “zenîm” kelimesi dikkat çekmektedir. Bu bağlamda şârihlerin metindeki “zenîm” kelimesi ile ilgili olarak bazı değerlendirmeleri bulunmaktadır. Ali el-Kârî (öl. 1014/1605), hadisteki zenîm kelimesinin, ayetle uyumlu olması bakımından kendisini gerçek dışı başka bir kavme nispet eden kimse anlamında kullanılmasının uygun olabileceğini ifade etmekte ve Velîd b. Muğîre’ye atıfta bulunmakta, ancak ardından, zenîm kelimesinin umûmî anlamında kullanılması gerektiğini, bunun da “halk içinde kötülüğü ile bilinen kişi” olduğunu belirtmektedir.²²

İbn Melek (öl. 821/1418’den sonra), Kâdı Beyzâvî (öl. 685/1286), İbnü’l-Mülakkın (öl. 804/1401), Mâzirî ve diğer bazı isimler de hadisteki zenîm kelimesini, “kendisini gerçekte olmadığı halde bir kavme nispet eden kişi” ve “kulağı damgalı koyunun diğerlerinden ayırt edilebildiği gibi bu kimselerin de toplum içinde kötülükleriyle fark edilmesi” şeklinde açıklamaktadır. İbn Melek, zenîm’in, şeref yoksunu, karakter

¹⁹ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), “Cennet ve sıfatü naîmihâ ve ehlihâ”, 13 (No: 47).

²⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 25/566; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 9/282.

²¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/647; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 30/462.

²² Ebu’l-Hasen Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1422/2002), 8/3188.

bakımından alçak kişi anlamına geldiğine dair nakillerde de bulunmaktadır.²³

Hadisteki “zenîm” kelimesinin veled-i zina anlamında kullanılması iki açıdan mümkün görünmemektedir. Birincisi “veled-i zina” mana açısından metnin anlam örgüsünü bozmaktadır. Zira bu özellik, kabalık ve kibirlilik vasıfları arasında pek de uygun düşmemektedir. Nitekim Müslim'in bab başlığı da bunu desteklemektedir. İkincisi ise, kişinin zina fiilinden dünyaya gelmesi, kendi sorumluluğu dâhilinde gerçekleşen bir durum değildir. Dolayısıyla Allah'ın insanları bu özelliği sebebiyle cehennemle cezalandırması hem dinen hem de aklen muhaldir. Kelimenin kibirli anlamına gelen “müstekbir” sözcüğüyle birlikte kullanılması, İbn Manzûr'un da yukarıda ifade ettiği üzere kelimenin, kötülükle bilinen kişi anlamında kullanılmasını doğrular niteliktedir. Nitekim şârihlerin de açıklamalarında zenîm kelimesinin veled-i zina anlamına geldiğine dair bir ifade bulunmamaktadır.

2. Vekî' → Abdülhamîd b. Behrâm → Şehr b. Havşeb (öl. 100/718) → Abdurrahman b. Ganm (öl. 78/697): Allah Resûlü'ne (s.a.v) *عتل بعد ذلك زينم* ayetinden soruldu da → Allah Resûlü (s.a.v):

هُوَ الشَّدِيدُ الْخَلْقِ الْمُصَحَّحُ، الْأَكْوَلُ الشَّرْبِ، الْوَاجِدُ لِلطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، الظَّلْمُ لِلنَّاسِ، رَجِيْبُ الْجَوْفِ

“O, bedenen güçlü ve sağlıklı olan; çokça yiyip içen, çokça yiyecek ve içeceğe sahip olan; insanlara zulmeden ve midesi geniş, obur kimsedir.”²⁴

Yukarıdaki hadis, Ahmed b. Hanbel tarafından Kalem sûresinin on üçüncü ayetinin tefsiri sadedinde nakledilmektedir. Seneddeki Abdülhamîd b. Behrâm, Yahya b. Maîn, Yahya el-Kattân (öl. 198/813), Ebû Hâtim, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud (öl. 275/889), Ali b. el-Medînî, Yakup b. Şeybe (öl. 262/875) tarafından tevsîk edilmiştir. İclî, İbn Adî ve Nesâî ise onun hadislerinde beis olmadığını ifade etmiştir. Buhârî de *el-*

²³ Muhammed b. İzzeddin İbn Melek, *Şerhu Mesâbihi's-sünne*, thk. Nureddin Tâlib (b.y.: İdâretü's-Sikâfe el-İslâmiyye, 1433/2012), 5/349; Nâsiruddîn Abdullah el-Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr Şerhu Mesâbihi's-sünne*, thk. Nureddin Tâlib (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1433/2012), 3/277; Sirâcüddin Ebû Hafs İbnü'l-Mülakkın, *et-Tevezih li-Şerhi'l-Câmi's-Sahîh* (Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008), 23/444; Ebû Abdullah el-Mâzirî, *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*, thk. Muhammed Şâzelî (Cezâir: Dâru't-Tunûsiyye, 1988), 3/359.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/516.

*Edeb'*inde ondan rivayette bulunmaktadır.²⁵ Şehr b. Havşeb ise Yahya b. Maîn ve Iclî tarafından sika olarak değerlendirilmekte, ancak Ebû Hâtim ve İbn Adî (öl. 365/976), onunla ihticac edilemeyeceğini belirtmektedir. Ebû Zür'a ve Ahmed b. Hanbel, onda bir beis yoktur derken, Şube onun için "sadûk" ifadesini kullanmıştır. Bununla birlikte Şehr b. Havşeb, çokça irsal yapmakla da tenkit edilmektedir. Buhârî onun için "hasenü'l-hadîs" ifadesini kullanmakta, Nesâî ise onun hadiste kavî olmadığını söylemektedir.²⁶ Sahâbî olduğu âlimler arasında tartışmalı olan Abdurrahman b. Ganm de Iclî, Yakup b. Şeybe, İbn Hibbân, İbn Sa'd (öl. 230/845) tarafından tevsîk edilmiştir.²⁷ Bu durumda senedde sadece Şehr b. Havşeb'in cerh edildiği görülmektedir. Ancak onun cerh edilmesinde, devlet kademesinde hazine işlerinden sorumlu olmasının etkili olduğuna dair nakiller de mevcuttur. Ayrıca Şehr b. Havşeb münekkitlerin geneli tarafından tadil edilmiştir. Dolayısıyla onunla ilgili şiddetli bir cerhten söz etmek mümkün değildir. Bu durumda hadisin sened açısından hasen olduğunu söylemek mümkündür.

Metin açısından değerlendirildiğinde ayetteki bahse konu kişilerin obur ve zâlim karakterli kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Bu özellikler aynı zamanda toplum içinde kolaylıkla fark edilebilecek vasıflardır. Dolayısıyla metnin, bu bağlamda "kötülükle damgalı" şeklindeki anlamıyla da uyum içindedir.

3. Hadis kaynaklarında tespit edebildiğimiz kadarıyla Kalem suresinin ilgili ayetleri bağlamında rivayet edilen merfu hadislerden üçüncüsü Ahmed b. Hanbel ve Hâkim en-Nîsâbûrî (öl. 405/1014) tarafından nakledilmektedir. Söz konusu hadis şöyledir:

Ahmed b. Hanbel → Ali b. İshâk (öl. 213/828) → Abdullah b. Mübarek (öl. 181/797) → Musa b. Alî (öl. 163/779) → Ali b. Rebâh	Hâkim → Hüseyin b. Hasan b. Eyüp (öl. 340/951) → Abdullah b. Rebâh → Musa b. Alî → Babası (Ali b. Rebâh) → Abdullah b. Amr
--	---

²⁵ Ebû Abdillâh ez-Zehabî, *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beirut: Dâru'l-Marife, 1382/1963), 2/538; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/109; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 16/409 vd.

²⁶ Zehabî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 2/283, 284; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 12/578.

²⁷ Zehabî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 6/250 vd.; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 17/339 vd.

(öl. 113/731) → Abdullah b. Amr b. el-Âs (öl. 63/682), <i>عتل بعد ذلك زنيم</i> ayetini okudu ve dedi ki: Ben Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle dediğini işittim) → Allah Resûlü (s.a.v)	b. el-Âs, <i>عتل بعد ذلك زنيم</i> ayetini okudu ve dedi ki: Ben Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle dediğini işittim:
<p>إِنَّ أَهْلَ النَّارِ لَكُلٌّ جُعْظَرِيٍّ جَوَاطِئٍ مُّسْتَكْبِرِينَ جَمَاعٍ مِّنَاعٍ، وَأَهْلُ الْجَنَّةِ الضُّعْفَاءُ الْمَعْلُوبُونَ “Cehennem ehli olanlar, kibirli, kaba, obur ve açgözlü kimselerdir. Cennet ehli ise fakirler ve mazlumlardır”²⁸</p>	

Yukarıdaki hadisin, Abdullah b. Amr b. el-Âs tarafından Kalem sûresinin on üçüncü ayeti bağlamında nakledildiği görülmektedir. Metinde her ne kadar Allah Resûlü (s.a.v) tarafından mezkûr ayete atıf yapılsa da Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın ilgili ayeti, hadisin öncesinde okumasından hareketle, Hz. Peygamber'in söz konusu açıklamayı ilgili ayet sadedinde yapmış olması muhtemeldir. Ayrıca buradan sahâbenin ilgili ayeti bu hadis bağlamında anladığını söylemek de mümkündür.

Ahmed b. Hanbel'in isnadındaki râvilerden Ali b. İshâk, Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim, İclî, Nesâî, İbn Hibbân ve Dârekutnî (öl. 385/995) tarafından sika olarak değerlendirilmiştir.²⁹ Abdullah b. Mübarek'in hadis ilmindeki yeri ise bilinmektedir.³⁰ Ahmed b. Hanbel, İclî, Nesâî, Ebû Hâtim, İbn Hibbân, Musa b. Ali'nin sika olduğunu ifade etmiştir. Buhârî de *el-Edeb'*inde ondan rivayette bulunmaktadır.³¹ Babası Ali b. Rebâh da aynı isimler tarafından tevsik edilmiştir. Bu durumda Ahmed b. Hanbel'in senedinin sahih olduğunu söyleyebiliriz. Hâkim'in

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/585; Ebû Abdullah Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstederek ala's-Sahîhayn* (Zehebî'nin zeyli ile birlikte), thk. Mustafa Abdülkadir (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 2/541; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habibürrahman el-Azamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 11/306. Metinde altı çizili olan kelimeler Hâkim'in naklettiği metinde bulunmamaktadır. Ancak bu durum hadiste anlam bakımında herhangi bir olumsuzluğa yol açmamaktadır.

²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 20/318 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/282, 283.

³⁰ Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 16/5 vd.

³¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 61/3 vd.; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 29/122 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/363 vd.

senesindeki Hüseyin b. Hasan b. Eyüp, kaynaklarda imam, hafız, ehl-i hadisin önde gelenlerinden biri olarak zikredilmektedir.³² Bir diğer isim Abdullah b. Rebâh ise meçhul bir râvi olduğu için onun hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Dolayısıyla Hâkim'in senedi munkatı olarak değerlendirilecektir. Ancak muttasıl senedi bulunduğu için hasen olarak değerlendirmek de mümkündür. Nitekim Zehebî (öl. 748/1348) de hadisin, Müslim'in şartlarına uygun olduğunu ifade etmektedir.³³

Hadisin metnine bakıldığında, ayette ifade edilen kimselerin, kibirli, kaba, yeme, içme ve şehvetine düşkün kimseler olduğu, dolayısıyla da bir önceki hadisin metni ile anlam bakımından birbirine uyumlu olduğu dikkat çekmektedir. Özetle, Kalem suresi on üçüncü ayetinin tefsiri sadedinde nakledilen üç merfû hadisten ikisinin isnad açısından sahih, diğerinin ise hasen olduğunu söylemek mümkündür. Metin açısından baktığımızda ise, üç hadisten de ayette geçen kimselerin kibirli, kaba, obur ve zalim kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamların, zenîm kelimesinin sözlük anlamıyla da uyumu söz konusudur. Ayrıca mezkûr hadislerde, ayetteki zenîm kelimesiyle Velîd b. Muğîre'nın kastedildiğine dair herhangi bir açıklama da mevcut değildir.

3.2. Mevkûf Rivayetler

Kur'ân'ın anlaşılmasında hadisler gibi sahâbe açıklamalarının da önemli bir yeri bulunmaktadır. Aslında Öztürk'ün kendisi de bunu savunmaktadır fakat söz konusu ayetin anlamına dair yaptığı açıklamalarında ayetin tefsirine dair nakledilen sahâbe açıklamalarından hiç söz etmemektedir.³⁴ O, bu yaklaşımını diğer bazı ayetlerin tefsiri bağlamında da ortaya koymakta ve bu alandaki araştırmacılar tarafından da tenkit edilmektedir.³⁵

³² Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 11/539; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Târîhu'n-Nîsâbü'r* (Tahran: Kütübhan-e İbn Sînâ, ts.), 86.

³³ Hâkim, *el-Müstederek*, 2/541.

³⁴ Mustafa Öztürk, "Sahabe ve Kur'an", 7-36.

³⁵ Bk. Mesut Kaya, "Kur'an Meallerinde Şaz Yorumların Varlığı ve Öznellik Problemi - Mustafa Öztürk'ün Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri'si Örneği-", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (Aralık 2019), 441-472; Recep Orhan Özel, "Kur'ân'daki Hissî

Kalem suresi on üçüncü ayetinin tefsiri bağlamında hadis kaynaklarında tespit edebildiğimiz kadarıyla üç mevkûf rivayet nakledilmektedir. Bunlardan ikisi Abdullah b. Abbâs (öl. 68/687-88), biri de Ubeyd b. Umeyr'in rivayetleridir. Söz konusu rivayetler şöyledir:

1.

Buhârî → Mahmud b. Ğaylân (öl. 239/853) → Ubeydullah b. Musa (öl. 219/834) → İbn Ebî İshâk (öl. 160/776) → Ebû Hasîyn (öl. 127) → Mücahid (öl. 102/) → Abdullah b. Abbâs (öl. 68/) (عتل بعد ذلك زعيم) ayeti hakkında dedi ki:	Nesâî → İbn Ebî Şeybe (öl. 261/) → Ubeydullah b. Musa → İbn Ebî İshâk → Ebû Hasîyn → Mücahid → Abdullah b. Abbâs (عتل بعد ذلك زعيم) ayeti hakkında dedi ki:
<p>رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ كَانَتْ لَهُ زَمَّةٌ مِثْلُ زَمَّةِ الشَّاةِ "Bu kişi, Kureys'ten biridir ve bu adamın koyunlarda bulunan zeneme (küpe) gibi zenemesi vardır."³⁶</p>	

Yukarıdaki mevkûf rivayetin senedindeki ortak râvilerden Mücahid b. Cebr, Yahya b. Maîn, İbn Sa'd, İbn Hibbân, İclî ve Ebû Zür'a tarafından tevsîk edilmiştir. Zehebî, ümmetin, Mücahid'in imamlığı ve hüccetliği konusunda icma ettiğini belirtmektedir. Bunun yanında Hz. Âişe'den (öl. 58/678) hadis duymadığı halde ondan rivayet ettiği ve bazı rivayetlerinin mürsel olduğu da ifade edilmiştir. Yahya el-Kattân ise onun mürsellerini Atâ'nın (öl. 114/732) mürsellerine tercih ettiğini söylemektedir.³⁷ Ebû Hasîyn, kendisinden Sevrî, Süfyan b. Uyeyne (öl. 198/814) ve Şube gibi isimlerin hadis aldığı, âlimlerce hafız, sika ve mutkîn olarak tevsîk edilen bir râvidir.³⁸ İbn Ebî İshâk (öl. 117/735) da Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim ve İclî gibi isimler tarafından tevsîk edilmiştir. Bununla birlikte İbn Sa'd ve Ali b. el-Medînî onun zayıf

Mucizelere Modern Yaklaşımlar Bağlamında Bir İnceleme: Mustafa Öztürk Örneği", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (Haziran 2017), 75-123.

³⁶ Buhârî, "Tefsîr", 65 (No: 4635); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "Tefsîr", 68 (No: 11552); Hadisteki altı çizili kelime Buhârî'nin metninde yoktur.

³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 27/228 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/42 vd.

³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 19/401 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/126 vd.;

olduğunu söylemiş, Nesâî de “leyse bihî be’s” ifadesini kullanmıştır. İbn Adî ise onun kendisiyle ihticac olunan biri olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Bir diğer ortak râvi olan Ubeydullah b. Musa da âlimlerce tevsîk edilen bir râvidir.⁴⁰ Buhârî’nin senedinde bulunan Mahmud b. Ğaylân, âlimlerin sika olarak zikrettiği bir isimdir.⁴¹ Nesâî’in kendisinden hadis aldığı İbn Ebî Şeybe’nin hadisçiliği de âlimlerce takdir edilmiştir.⁴² Bu durumda mezkûr hadisin sened açısından sahih olduğunu söylemek mümkündür.

Abdullah b. Abbâs’ın yukarıdaki ifadelerinden ilk bakışta, ayetteki zenîm kelimesi ile kastedilen kişinin, çenesinin altında koyunlarda bulunan ve küpe şeklindeki et parçası gibi fazlalık olan biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kelimenin nekre yapısını ve ayetin siyakını dikkate aldığımızda böyle bir anlamın uygun olmadığını söyleyebiliriz. Burada İbn Abbâs’ın, koyunun küpelerinin kendisi için bir temyiz unsuru olmasına binâen söz konusu kişilerin de toplum içinde kötülükleriyle temâyüz ettiğini kastetmesi muhtemeldir. Nitekim bir sonraki zikredeceğimiz ve yine Abdullah b. Abbâs’dan nakledilen rivayet, bu durumu teyit etmektedir.

2. Hâkim → Ebû Abdullah Muhammed (öl. 339/950) → Ahmed b. Mihrân (öl. 286/899) → Ubeydullah b. Musa → İsrâîl (İbn Ebî İshâk) → Ebû İshâk → Saîd b. Cübeyr (öl. 95/713) → Abdullah b. Abbâs, (عتل بعد ذلك (زينيم) ayeti hakkında şöyle dedi:

يُعْرَفُ بِالشَّرِّ كَمَا تُعْرَفُ الشَّاةُ بِزَيْنِمِهَا

“Bu kişi, koyunun zeneme/küpesiyle bilindiği gibi şerriyle bilinen kimsedir.”⁴³

Hâkim’in *Müstedrek*’inde naklettiği hadisin senedindeki râvilerden Saîd b. Cübeyr, âlimler tarafından “imam, hüccet ve sika, insanların ilmüne muhtaç olduğu kişi, onun hakkında soru sorulmaz” ifadeleriyle tanıtılmaktadır. Ayrıca onun mürsel rivayetleri de ehl-i hadis tarafından

³⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 2/515 vd.; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1/208 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 1/261 vd.

⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 19/164 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 7/50 vd.

⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 27/305 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/64.

⁴² Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 1/320 vd.

⁴³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/541;

kabul edilmiştir.⁴⁴ Kaynaklarda Kûfe'nin âlimi ve muhaddisi olarak zikredilen Ebû İshâk, Yahya b. Maîn, Nesâî, Iclî, Ebû Hâtim tarafından tevsîk edilmiştir.⁴⁵ Süfyân es-Sevrî ile Abdullah b. Mübarek gibi isimlerin hadis aldığı ve Buhârî'nin ricâlerinden biri olan oğlu İsrâîl (İbn Ebî İshâk) ise Yahya b. Maîn, Iclî, İbn Adî ve İbn Sa'd tarafından sika olduğu ifade edilmiştir ancak, Ebû Hâtim onun "sadûk" olmakla birlikte hadisleriyle ihticac edilemeyeceğini ifade etmektedir. Nesâî onun için "leyse bihî be's" ifadesini kullanırken, Ebûbekir el-Esrem (öl. 261/874-75 [?]) onun babasından hadis rivayeti konusunda zayıf olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Yahya b. Maîn onun babasından rivayetlerinde güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Hatta Ebû Hâtim onun babasından rivayet edenlerin en güvenilirini olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'in de hadislerini muztarib olarak değerlendirse de onu bazı râvilere tercih ettiği nakledilmiştir.⁴⁶

Hadisin senedinde bulunan bir diğer râvi Ubeydullah b. Musa'nın durumu daha evvel zikredilmişti. İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ına aldığı Ahmed b. Mihrân hakkında ise kaynaklarda tespit edebildiğimiz kadarıyla yeterli bilgi bulunmamaktadır.⁴⁷ İbn Hacer de onu *Lisân*'ına almış fakat herhangi bir bilgi nakletmemiştir.⁴⁸ Ancak Zehebî, Ahmed b. Mihrân'ın bulunduğu isnadların çoğunun Şeyhayn'ın veya ikisinden birinin şartlarına uygun olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹ Ebû Abdullah Muhammed de âlimler tarafından asrının muhaddisi olarak tarif edilmektedir.⁵⁰ Ancak kaynaklarda onun cerh tadile dair bilgilerine rastlayamadığımızı belirtmeliyiz. Bununla birlikte Zehebî'nin *Müstedrek*'te onun da bulunduğu bir hadis hakkında, Şeyhayn'ın şartlarına uygun olduğu şeklinde bir ifadesi bulunmaktadır.⁵¹ Bu

⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 10/358 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/11 vd.; Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, 5/187.

⁴⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, 17/79; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 22/102 vd.

⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 32/488 vd.

⁴⁷ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât* (Hindistan: Dâiratü'l-Mearif, 1393/1973), 8/48.

⁴⁸ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân* (Hindistan: Dâiratü'n-Nizâmiyye, 1390/1971), 1/316.

⁴⁹ Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/366, 518; 2/338; 3/320; 4/520.

⁵⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, 12/44;

⁵¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/240.

F. ÇİMEN / An Investigation Regarding the Importance of Hadiths in Understanding the Quran (In Specific the Allegations of Mustafa Ozturk about the surah al-Qalam 10-13.) | 181
durumda Hâkim'in naklettiği söz konusu hadisin sened açısından sahih olduğunu söylemek mümkündür.

Hadisin metni ise yukarıda Buhârî ve Nesâî'nin naklettiği hadisin metnindeki kapalılığı açıklar mahiyettedir. Şöyle ki; ayette kastedilen kişilerin kötülükleriyle toplum içinde dikkat çekmeleri ve mezkûr vasıflarıyla halk arasında tanınmaları, koyunun, işaretle veya boğazının altındaki zeneme/küpesiyle diğer koyunlar arasında dikkat çekip fark edilmesine teşbih edilmiştir. Bir diğer ifadeyle bu kimseler, halk içinde adeta kötülükle damgalanmış kişilerdir. Ayetle ilgili Abdullah b. Abbâs'tan gelen her iki metinde de görüleceği üzere zenîm kelimesinin veled-i zina anlamına geldiğine dair herhangi bir ifade veya açıklama söz konusu değildir.

3. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*'inde Kalem suresi on üçüncü ayetin tefsirine dair Ubeyd b. Umeyr'in şu sözünü nakletmektedir:

İbn İdrîs (öl. 192/807) → Leys (öl. 138/755) → Ebu'z-Zübeyr (öl. 126/743) → Ubeyd b. Umeyr (öl. 68/687)⁵²:

هُوَ الْأَكُولُ الشَّرْبُ الْقَوِيُّ الشَّدِيدُ يُورَنُ فَلَا يَرِنُ شَعِيرَةً، يَدْفَعُ الْمَلِكُ مِنْ أَوْلَيْكَ سَبْعِينَ أَلْفًا دَفْعَةً وَاحِدَةً
فِي جَهَنَّمَ

“Ayetteki (Kalem 13) kişiler, çok yiyen ve içen obur kimselerdir ki; bunlar tartıldığında bir arpa ağırlığı kadar gelmez. Bir defada cehenneme bunlardan yetmiş bini atılır.”⁵³

Hadisin senedinde bulunan Ebu'z-Zübeyr, Müslim'in güvenilir bulunduğu ve kendisinden hadis aldığı bir râvidir. Bunun yanında Ali b. el-Medîni, Yahya b. Maîn, Nesâî onun sika olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Şube'nin namazın kılınışı konusunda ihmalkâr tavırlarından dolayı ondan hadis almadığı ama sonraları olumlu yaklaştığına dair nakiller bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel ise onun için “leyse bihî be's” ifadesini kullanmıştır. Ebû Hâtim de onun hadislerinin yazılabileceğini ancak ihticac olunamayacağını söylemiştir.⁵⁴ Leys (öl. 175/791), Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, İclî, Ali b. el-Medîni

⁵² Ubeyd b. Umeyr'in sahâbe olup olmadığı tartışmalıdır. Âlimlerden bazıları onun Allah Resûlü'nün görmediğini ifade etmişlerdir. Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 19/223 vd.

⁵³ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musanev fi ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Reşîd, 1409/1988), 7/163.

⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 26/402 vd.; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 4/37.

tarafından tevsik edilmiştir.⁵⁵ İbn İdrîs de Ebû Hâtim ve Nesâî'nin de aralarında bulunduğu âlimler tarafından sika ve hüccet olarak zikredilmektedir.⁵⁶ Mezkûr açıklamalardan hareketle hadisin senedinin sahih veya hasen olduğunu söyleyebiliriz. Hadisin metni ise daha önce geçen ilgili diğer rivayetlerin metinleriyle uyumludur. Bu durumda ayetin tefsiri sadedinde nakledilen üç mevkuf rivayetten ilk ikisinin sahih, diğerinin ise hasen olduğunu söyleyebiliriz.

4. Hadis Kaynaklarında Zenîm Kelimesinin Anlamına Dair Diğer Rivayetler

Zenîm kelimesinin anlamına dair, Kalem suresinin on üçüncü ayetinden bağımsız olarak hadis kaynaklarında tespit edebildiğimiz sadece bir tane mevkuf hadis bulunmakta, o da İbn Ebî Şeybe tarafından "şiiir söylemenin ruhsatı" başlığı altında İbn Abbâs'tan rivayet edilmektedir. Söz konusu hadisin sened ve metni şöyledir:

Veki' → Sâbit b. Ebî Safiyye (öl. 148/765) → Ebû Abdurrahman (öl. 116/734) → İbn Abbâs:

الرَّيِّمُ: اللَّيِّمُ الْمَلْرِقُ

"Zenîm, alçak ve (bir kavme) yapışan kimsedir."⁵⁷

Yukarıdaki hadisin senedindeki râvilerin Sâbit b. Ebî Safiyye dışında tamamı sikadır. Sâbit ise Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî ve diğer bazı münekkitler tarafından taz'îf edilmektedir.⁵⁸ Dolayısıyla hadisin sened açısından zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Ancak metnine baktığımızda sözlük anlamıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

5. Kalem Suresi Onuncu Ayeti ile İlgili Tefsir Kaynaklarındaki Rivayetler

Tefsir kaynaklarında ilgili ayetlerin açıklanması bağlamında geride zikredilen hadislerden farklı birtakım rivayetler nakledilmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla söz konusu rivayetler şunlardır:

⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 24/255; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/423 vd.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 14/294 vd.; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/69.

⁵⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, 5/280, 6/123.

⁵⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/363; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/357 vd.

1. Yunus (öl. 264/877)⁵⁹ → İbn Vehb (öl.197/812)⁶⁰ → Muâviye b. Salih (öl. 158/774)⁶¹ → Kesîr b. Hâris⁶² → Kâsım Mevlâ Muâviye (öl. 112/730)⁶³: Allah Resûlü'ne (s.a.v) العتل الزنيم ayetinden soruldu da o da şöyle buyurdu:

الْفَاحِشُ اللَّيْمُ

“Ahlak ve şeref yoksunu biridir”⁶⁴

Hadisin senedindeki râvilerden Kesîr b. Hâris'in dışındakilerin tamamı sikadır. Kesîr b. Hâris de hasenü'l-hadis olarak nitelenmektedir. Ancak hadisin senedi mürseldir. Zira Kâsım, sika olsa da tâbiî bir râvidir. Bu durumda hadisin senedinin zayıf olduğunu söylemek mümkündür.

2. İbn Sevr (öl. 190/805)⁶⁵ → Mamer (öl. 154/770)⁶⁶ → Zeyd b. Eslem (öl. 136/753)⁶⁷ → Allah Resûlü (s.a.v):

تَبَكِّي السَّمَاءُ مِنْ عَبْدٍ أَصَحَّ اللَّهُ جِسْمَهُ، وَأَرْحَبَ جَوْفَهُ، وَأَعْطَاهُ مِنَ الدُّنْيَا مِقْضَمًا، فَكَانَ لِلنَّاسِ ظَلُومًا، فَذَلِكَ الْعَتْلُ الرَّيْمُ

“Gökyüzü, Allah'ın bedenine sıhhat, midesine genişlik ve dünya nimetlerinden bir nasip verdiği halde insanlara çokça zulmeden kimseye ağlar. İşte bunlar utul ve zenîm olan kimselerin ta kendisidir.”⁶⁸

Hadisin senedindeki râvilerin tamamı sikadır. Ancak yukarıda olduğu gibi bu hadiste de irsal vaki olmuştur. Zira Zeyd b. Eslem tâbiî râvidir. Dolayısıyla hadisin senedi zayıftır. Metin açısından ise daha önce zikredilen sahih rivayetlerin metinleriyle anlam bakımından uyumludur. Buradan hareketle tefsir kaynaklarında hadis eserlerinden farklı olarak nakledilen rivayetlerin mürsel olduğunu, dolayısıyla zayıf olarak değerlendirilmeleri gerektiğini söyleyebiliriz.

⁵⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, 10/53; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/513 vd.

⁶⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, 8/13; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/71.

⁶¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, 6/573; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/277 vd.; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/186 vd.

⁶² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/412; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/108 vd.

⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/383 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/322 vd.

⁶⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 23/536.

⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/561 vd.

⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/303 vd.

⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/12.

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23/536.

Buraya kadar ilgili ayetler sadedinde zikrettiğimiz rivayetler göstermektedir ki; Öztürk'ün iddiasına dayanak gösterdiği ve ısrarla dikkat çektiği zenîm kelimesinin, “veled-i zina” anlamında kullanımına rastlanmamaktadır.

6. Zenîm Kelimesi ile İlgili Müfessirlerin Açıklamaları

Hadis ve tefsir kaynaklarından aktardığımız rivayetlere bakıldığında ayetteki “zenîm” kelimesiyle, Öztürk'ün iddia ettiği argo anlamın kastedildiğine dair herhangi bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Öztürk, ayetlerin hakaret içerikli muhtevaya sahip olduğuna ve on üçüncü ayetle, veled-i zina olduğu iddia edilen Velîd b. Muğîre'nin kastedildiğine dair birtakım müfessirlere ısrarla atıfta bulunmaktadır. Kalem suresinin ilgili ayetine dair aralarında Öztürk'ün de atıfta bulunduğu bazı müfessirlerin açıklamalarına baktığımızda ise şunları aktarabiliriz:

Yahya b. Ziyad el-Ferrâ (öl. 207/822) ve İbn Kuteybe (öl. 276/889) zenîm kelimesinin “kendisini onlardan olmadığı halde bir kavme nispet eden kişi” yani “daî” anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁶⁹ Ebu'l-Berekât en-Nesefî (öl. 710/1310), zenîm kelimesinin “gerçekte olmadığı halde kendisini bir kavme nispet eden kişi” anlamına geldiğini, Velîd b. Muğîre'nin de böyle bir iddiada bulunduğunu ifade etmekte ve ayetin onun hakkında indiğine dair bir olayı da “فِيلٍ” ifadesiyle senedsiz olarak aktarmaktadır. Söz konusu olayda Velîd'in, annesinin başka kavme mensup biriyle zina etmesi sonucu dünyaya geldiği anlatılmaktadır.⁷⁰

İlgili ayetlerin, insanların kendi aralarında kullandıkları hakaret türü ifadelerden olmadığına dikkat çeken Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210),⁷¹ zenîm kelimesinin anlamına dair üç görüş nakletmektedir. Birincisi, Ferrâ'nın da yukarıda ifade ettiği gibi daî, yani kendisini gerçek dışı bir kavme nispet eden kişi anlamıdır. İkinci görüş, koyunun kulaklarına bilinmesi için uygulanan işaret ki buradaki zenîm, halk

⁶⁹ Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân* (Beirut: Âlemü'l-kütüb, 1403/1983), 3/173; Ebû Muhammed İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakar (Beirut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1398/1978), 478.

⁷⁰ Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beirut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 3/520.

⁷¹ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beirut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 1/185.

arasında kötülüğüyle bilinen kişi anlamında kullanılmaktadır. Üçüncü görüş ise kulağında, koyunun kulağında olduğu gibi işaret bulunan kimsedir.⁷² Taberî (öl. 310/923) de Râzî'nin açıkladığı anlamları naklettikten sonra zenîm'in "kâfir alameti", "zâlim", "kaba", "fâcir" gibi anlamlar ifade ettiğini söylemektedir.⁷³ Taberî'nin zikrettiği bu anlamlar mezkûr hadislerde gördüğümüz anlamlarla da uyumludur.

İbn Kesîr (öl. 774/1373), yukarıdan itibaren nakledilen rivayetlerin hemen tamamını aktardıktan sonra, zenîm kelimesi ile ilgili görüşlerin oldukça fazla olduğunu ifade etmekte ve bu görüşlerden özellikle "kişinin insanlar arasında kötülüğüyle bilinmesi" ve "zina fiilinden kaynaklı, kişinin kendisini ait olmadığı bir kavme nispet etmesi" anlamına vurgu yapmaktadır.⁷⁴ Süyûtî (öl. 911/1505) de, zenîm kelimesiyle ilgili zikrettiğimiz bütün rivayetleri ve görüşleri nakletmektedir. "Veled-i zina" ve "kendini bir kavme nispet etmek" de bu anlamlar arasında yer almaktadır.⁷⁵

Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344), zenîm kelimesinin yukarıda açıklanan anlamlarını naklettikten sonra, Velîd b. Muğîre'nun kendisini ait olmadığı bir kavme nispet ettiğinden bahsetmekte ve ardından söz konusu ayetle muayyen bir kişinin kastedilmesinin doğru olmadığına dikkat çekmekte ve ilgili ayetlerin, mezkûr vasıfları taşıyan herkesi kapsadığını ifade etmektedir.⁷⁶ Osmanlı son dönem âlimlerinden meşhur *Hak Dini Kur'ân Dili* tefsirinin müellifi Muhammed Hamdi (1878-1942), Kalem suresinin ilgili ayetlerini tefsir ederken zenîm kelimesi ile ilgili şöyle demektedir:

"Zenîm, zenemeden müştakdır. Zeneme, keçinin, koyunun boynunda, kulağı dibinde derisinden küpe gibi yumrucuklara yahud kulağı delinip de ucundan muallak bırakılan sarkıntıya denir ki her tarafa sallanır durur. Lisanımızda o koyun veya keçiye küpeli

⁷² Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/604, 605.

⁷³ Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23/537-540.

⁷⁴ Ebü'l-Fidâ' İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed (Beyrut: Dâru Tîbe, 1420/1999), 8/192-194.

⁷⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/246-249.

⁷⁶ Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Sıtkı Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 10/239.

denildiği gibi Arapçada da zenîm denilir, burada bundan müsteârdır ki bu Türkçede en ziyade dalkavuk veya kulağı yirik, yahud kulağı kesik yahud kulağı küpeli tabirlerindeki mecaz manayı andırır.⁷⁷

Bu açıklamaların ardından Muhammed Hamdi, kelimenin “daî, nesebi mülhak, babası belli olmayan çocuk, şer ile maruf, kötü damgalı, alametli kâfir, zalûm, leîm, fâcir gibi anlamlara geldiğini de ifade etmekte ve şöyle devam etmektedir:

“Müfessirler bunlara muayyen bir şahıs kastedilip edilmediğini teharri ile de meşgul olmuşlar ise de doğrusu Ebû Hayyân'ın da dediği gibi ayetten zahir olan budur ki; bu evsaf, muayyen bir şahıs için değildir. Başta “كُلُّ خَالٍ” buyrulmasından da sarahaten anlaşılacağı veçhile, tayin ve tahsis maksud olunmayarak hem her birinin hem mecmununun cinsinden tahzirdir.⁷⁸

Müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında, zenîm kelimesinin Velîd b. Muğîre için kullanıldığından ziyade, “toplum içinde kötülükle damgalı” ve “kendisini gerçekte olmadığı halde bir kavme nispet etme” anlamlarına vurgu yaptıkları görülmektedir. Bununla birlikte ayetin Velîd b. Muğîre hakkında nüzûlünü, onun veled-i zina vasfı üzerinden değil, kendisini ait olmadığı bir kavme nispet etmesi üzerinden ele aldıkları görülmektedir.⁷⁹

7. Kalem Suresinin 10-13. Ayetleriyle Velîd b. Muğîre'nin Kastedildiğine Dair Rivayetler ve Hüccet Değeri

Kalem suresinin 10-13. ayetlerinin hakaret içerikli olduğu iddiası, Öztürk tarafından, ayetteki zenîm kelimesinin, veled-i zina anlamına geldiği ve bu özelliği taşıdığı iddia edilen Velîd b. Muğîre hakkında nazil

⁷⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, ts.), 8/5274.

⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5275.

⁷⁹ Bk. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn İbnü'l-Cevzî, *Zêdü'l-müeyesser fi ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422/2001), 4/320-322; Nâsirüddîn Ebû Saîd el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997), 5/234; Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1986), 4/587; Ebü'l-Muzaffer Mansûr es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrahim (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), 6/22; Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Müslim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410/2005), 2/308.

olduğu bilgisi üzerine temellendirilmektedir. Bu durumda ayetin Velîd hakkında nazil olduğuna dair bilginin, rivayet ve hüccet değeri bakımından tahlilinin yapılması zorunludur. Bu, çalışmanın sonuçları bakımından da önem taşımaktadır.

Buraya kadar aktardığımız rivayetlerden de anlaşılmaktadır ki; hadis kaynaklarında ilgili ayetin Velîd b. Muğîre hakkında nazil olduğuna dair isnadlı veya isnadsız herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ayetin Velîd b. Muğîre hakkında nazil olduğuna dair gerek hadis şerhlerinde gerekse tefsir kaynaklarındaki açıklamalar, “فيل” şeklinde bir ifade kalıbıyla isnadsız ve kâili belli olmayan bir bilgi olarak nakledilmektedir. Dolayısıyla ayetin Velîd hakkında nazil olduğu bilgisinin kaynağı tespit edilememektedir.

İbn Hacer, söz konusu ayetin kimin hakkında indirildiği konusunda âlimlerin ihtilaf ettiğine dikkat çektikten sonra, zenîm kelimesi ile kimlerin kastedildiğine dair isimler zikretmektedir. Esved b. Abd, Ahnes b. Şerîk ile birlikte Velîd b. Muğîre de bu isimlerdendir.⁸⁰ Bedreddin el-Aynî (öl. 855/1451) ve Kastallânî (öl. 901/1496) de ayetin tefsiri sadedinde İbn Hacer’in zikrettiği isimleri nakletmektedir.⁸¹ Bu nakiller de diğerlerinde olduğu gibi isnadsız olarak ve söyleyeni belli olmayan bir bilgi olarak aktarılmaktadır. Bu durumda ayetin haklarında nazil olduğu kişilerin sayısı üçe ulaşmakta, Velîd de bu kişilerden biri olma durumuna düşmektedir.

Daha önce açıklandığı üzere Ali el-Kârî de yukarıda geçen *أَلَا أُخْبِرُكُمْ* hadisinin açıklamasında, zenîm kelimesinin “kendisini gerçekte olmadığı halde bir kavme nispet etmek” anlamına geldiğini belirttikten sonra bu anlama göre zenîm kelimesi ile kastedilen kişinin Velîd b. Muğîre olmasının uygun olacağını, ancak kelimeyi böyle bir şahsa tahsis etmektense “halk içinde kötülüğü ile bilinen kişi”

⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379/1959), 8/662; Bedreddin el-Aynî de ayetin tefsiri sadedinde İbn Hacer'in zikrettiği isimleri nakletmektedir.

⁸¹ Ebû Muhammed Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, ts.), 19/256; Ahmed b. Muhammed Şihâbuddin el-Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: Matbaatü'l-Kübâ, 1323/1905), 7/399.

şeklinde umûmî anlamının verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁸² Özetle ifade etmek gerekirse Kalem suresi on üçüncü ayetinin Velîd b. Muğîre hakkında nazil olduğu iddiasına delil olarak gösterilecek ne hadis ne de tefsir kaynaklarında sahih, hasen veya zayıf bir rivayet bulunmamaktadır. Mevcut açıklamalar ise senedsiz, kâili zikredilmeyen mesnetsiz bir bilgi olarak nakledilmektedir. Dolayısıyla mezkûr ayet ile kastedilen kişinin Velîd b. Muğîre olduğunu iddia etmek, ilmî dayanaktan yoksundur.

Değerlendirme ve Sonuç

Kalem suresinin 10-13. ayetlerinde; Hz. Peygamber'den, sürekli yemin eden, aşâğılık, daima kusur arayıp kınayan, sürekli laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr, huysuz ve sert, bütün bunlardan sonra bir de kötülükle damgalanan kimselere, ekonomik güçleri ve nüfuzları var diye boyun eğmemesi istenmektedir. Öztürk ise ayetlerin hakaret içerikli ifadeler ihtiva ettiğini dolayısıyla bunların Allah kelâmı olarak değil, müşriklerin baskısı altın içinde bulunduğu ruh hali ile Hz. Peygamber tarafından söylenmiş ifadeler olarak kabul edilmesi gerektiğini iddia etmektedir.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki; yukarıda merhum Elmalılı Muhammed Hamdi'nin de ifade ettiği üzere, söz konusu kötü karakter tipleri zikredilmeden hemen önce, "ك" ifadesi kullanılmıştır ki; bu, peşinden zikredilecek vasıflara sahip olan herkesin ayetin anlamına dâhil olduğunu açıkça göstermektedir. Bir diğer husus da söz konusu karakterlerin tamamının nekre formatında gelmiş olmasıdır. Nekre ise Arap dilinde, müşahhas olmayan ve genel anlam ifade eden bir kalıptır. Bu da zikredilen karakterlerin muayyen bir şahsı değil, mezkûr karakterlere sahip olan herkesi kapsadığı anlamına gelmektedir.

Herhangi bir ayetin muayyen bir şahıs hakkında indirildiğini kesin olarak söyleyebilmemiz için öncelikle buna dair Hz. Peygamber'den veya sahabeden sahih rivayetlerin bulunması gerekmektedir. Söz konusu ayetlerin Öztürk'ün iddia ettiği gibi Velîd b. Muğîre hakkında indirildiğine dair gerek tefsir gerekse hadis kaynaklarında isnadlı olarak nakledilmiş sahih veya zayıf herhangi bir rivayet tespit edilememiştir. Ayetin Velîd hakkında inzal edildiğine dair kaynaklardaki açıklamalar

⁸² Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, 8/3188.

ise isnadsız, kâili bilinmeyen bir bilgi olarak aktarılmaktadır. Bu, söz konusu bilginin hüccet değeri taşımadığını göstermektedir. Ayrıca söz konusu olumsuz özelliklerin, bilinen bir kişi hakkında indirildiğine dair sahih bir rivayet mevcut olsa dahi, ayette kullanılan ifade kalıplarından hareketle aynı özelliği taşıyan başka kimselerin, ayetin kapsamına girmediği iddia edilemez. Buradan hareketle daha ilk baştan Öztürk'ün iddialarının, ilmî dayanaktan yoksun olduğunu söylememiz mümkündür.

Öztürk, surenin on üçüncü ayetinde geçen zenîm kelimesinin, babası belli olmayan çocuk manasında hakaret içerikli argo anlam ihtiva ettiğini ve böyle bir dilin yaratıcı tarafından kullanılmasının mümkün olmadığı tezinden hareketle söz konusu ifadelerin Hz. Peygamber'e ait olması gerektiğini iddia etmektedir. Ancak gerek lügat gerekse hadis şerhlerinden yaptığımız araştırma neticesinde “veled-i zina” anlamının, zenîm kelimesinin uç manalarından sadece biri olduğu görülmüştür. Nitekim dil âlimleri ve şârihler, açıklamalarında kelimenin, koyunların çene altındaki küpeleriyle fark edilmeleri bağlamında kötülükle damgalı ve kendisini gerçekte olmadığı halde başka bir kavme nispet etme anlamlarına vurgu yapmaktadırlar. Zenîm kelimesinin anlamına dair Velîd b. Muğîre üzerinden yapılan açıklamalar ise kelimenin veled-i zina anlamına geldiği şeklinde değil, Velîd b. Muğîre'nin veled-i zina olmasından kaynaklı kendisini gerçek dışı başka bir kavme nispet etmesi üzerinden ele alınmaktadır. Dolayısıyla zenîm kelimesinin veled-i zina anlamına geldiğini kesin olarak söylememiz için yeterli delil bulunmamaktadır.

Öztürk, ayetin hakaret içerikli olduğu ve Velîd b. Muğîre hakkında indirildiğine dair iddiasının doğruluğu adına herhangi bir sahih delil ortaya koyamamaktadır. Oysa hadis kaynaklarına baktığımızda ilgili ayetin tefsiri sadedinde birtakım rivayetler nakledilmektedir. Bu rivayetlerin bir kısmı merfû, bir kısmı ise mevkuf özelliktedir. Söz konusu rivayetler ile ilgili yaptığımız isnad ve metin analizleri sonucunda, ilgili rivayetlerden merfû olanlarının ikisinin sahih, birinin hasen olduğu, mevkuf olanlardan ise merfû rivayetlerde olduğu gibi ikisinin sahih, birinin de hasen olduğu anlaşılmıştır. Gerek merfû gerekse mevkuf rivayetlerin metinlerine baktığımızda, ilgili ayette zikredilen *utul* ve *zenîm*

vasfındaki kimselerin, kibirli, kaba, aşırı yemek tüketen ve insanlara kötülük yapan, toplum içinde kötülükle damgalanan, kendisini ait olmadığı başka bir kavme nispet eden kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu anlamlar, kelimenin lügat manasıyla da uyumludur. Bir diğer ifadeyle ayetin tefsirine dair varid olan hadislerin metinlerinde, ilgili ayette geçen *zenîm* kelimesinin ne veled-i zina anlamına geldiğine, ne de bununla Velîd b. Muğîre'nın kastedildiğine dair hiçbir açıklama bulunmamaktadır. Bu durumda Öztürk'ün ayetin anlaşılması noktasında sahîh rivayetler yerine kendi iddiasını destekleyecek şâz, isnadsız ve hüccet değeri olmayan bilgileri kullandığı görülmektedir. Böyle bir tutumun, ilmî bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkün değildir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Müslim. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410/2005.
- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr. *el-Musannef*. thk. Habibürrahman el-Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1983.
- Ahmed b. Hanbel. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. thk. Şuayb Arnaûd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1420/1999.
- Akpınar, Musa. "Kur'an'ın Anlaşılması ve Tebliği Yönünden Yedi Harfle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Bilimname: Düşünce Platformu* 2/23 (2012), 105-129.
- Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen. *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- Atmaca, Veli. "Elmalılı Tefsiri'nde Mevzû Sayılan Rivâyetler ve Mevzû Hadis Meselesine Dair Bazı Mülâhazalar". *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*. ed. Ahmet Ögke. 651-693. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Bakkal, Ali. "Kur'an'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi". *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökçır. 11-48. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.
- Bedreddin el-Aynî, Ebû Muhammed. *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Abdullah. *Tuhfetü'l-ibrâr Şerhu Mesâbihî's-sünne*. thk. Nureddin Tâlib. 3 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1433/2012.

- F. ÇİMEN / An Investigation Regarding the Importance of Hadiths in Understanding the Quran (In Specific the Allegations of Mustafa Ozturk about the surah al-Qalam 10-13.) | 191
- Beyzâvî, Nâsıruddin Abdullah. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997.
- Bilgin, Recep. "Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Elmalılı'nın Kullandığı Hadis Kaynakları". *Cemil Meriç 10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi*. ed. Ender Eyupoğlu - Sami Baskın. 630-638. Rize: Saybilder Yayıncılık, 2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'anı Kerimin Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2. Basım, 1407/10987.
- Duman, Mehmed Zeki. "Kur'an'ı Anlama Metod ve İlkeleri". *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsir ve Toplum -Tefsir ve Toplum-*. 379-426. b.y: y.y., 2010.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. thk. Sıtkı Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999.
- Ensari, Abdurrahman. "Kur'an'ın Anlaşılmasında Sünnet'in Gerekliğine Çarpıcı Bir Örnek Olarak Namaz Ayetleri". *III. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi*. ed. Hasan Çiftçi. 360-379. Mardin: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği, 2018.
- Ethem, Mürsel - Ünsal, Ramazan. "Kur'an'ı Anlamada İsrâliyat'ın Rolü". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 1720-1744.
- Fahrüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl). *Mefâtihu'l-gayb*. 33 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420/1999.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ. *Meâni'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 3. Basım, 1403/1983.
- Görener, İbrahim. "Tefsir Usûlü ve Kur'an İlimlerinin Tefsir Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi". *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökür. 227-240. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.
- Gümüş, Sadrettin. "Kur'an-Sünnet Bütünlüğü". *Tartışmalı Toplantılar Dizisi: Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I*. ed. Bedreddin Çetiner. 15-26. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.

Gündüz, Ahmet. "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Müsbet ve Menfi Etkisi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Haziran 2016), 93-113.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh. *el-Müstederek ala's-Sahîhayn* (Zehebî'nin zeyli ile birlikte). thk. Mustafa Abdülkadir. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh. *Târîhu'n-Nîsâbûr*. Tahran: Kütübhaneyi İbn Sînâ, ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşâr Avvâd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002.

Heravî, Ebû Mansûr Muhammed. *Tehzîbü'l-lüga*. thk. Muhammed Avd. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2001.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Ğarâme. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir. *el-Kitâbü'l-Musanef fi ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Reşîd, 1409/1988.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 cilt. Hindistan: Matbaatü Dâirati'l-Meârif, 1326/1908.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *et-Telhîsu'l-habîr fi tahrîci ehâdisi'r-Râfiyyi'l-Kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1989.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379/1959.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sikât*. 9 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Meârif, 1393/1973.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Tîbe, 2. Basım, 1420/1999.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed. *Garîbü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Sakar. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1398/1978.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb Arnaûd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

İbn Melek, Muhammed b. İzzeddin. *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*. thk. Nureddin Tâlib. 6 Cilt. Kuveyt: İdâretü's-Sikâfe el-İslâmiyye, 1433/2012.

- F. ÇİMEN / An Investigation Regarding the Importance of Hadiths in Understanding the Quran (In Specific the Allegations of Mustafa Ozturk about the surah al-Qalam 10-13.) | 193
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn. *Zêdû'l-müyesser fî ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422/2001.
- İbnü'l-Mülakkın, Sirâcüddin Ebû Hafs. *et-Tevzîh li-Şerhi'l-Câmi's-Sahîh*. 36 Cilt. Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed Şihâbüddin. *İrşâdü's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ, 7. Basım, 1323/1905.
- Kaya, Mesut. "Kur'an Meallerinde Şaz Yorumların Varlığı ve Öznellik Problemi -Mustafa Öztürk'ün Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri'si Örneği-". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (Aralık 2019), 441-472.
- Keleş, Ahmet. "Kuran Meali-Hadis İlişkisinin Önemi: Mü'min: 40/60 ve Furkan: 25/77 Ayetleri Örneği". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (Ocak 2018), 11-31.
- Kesgin, Salih. "Âyetleri Anlamada Hadis algısının Etkisi -1. Ayet Ekseninde Bir Tahlil Denemesi-". *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökkr. 477-490. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.
- Küçük, Raşit. "Kur'an-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği". *Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu*. 125-164. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995,
- Mâzirî, Ebû Abdullah. *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*. thk. Muhammed Şâzelî. 3 Cilt. Cezâir: Dâru't-Tunûsiyye, 2. Basım, 1408/1988.
- Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avâd. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Muhammed Hüseyin ez-Zehabî. *et-Tefsîr ve'l-müfessrûn*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, 7. Basım, 1420/2000.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyin. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.
- Ölmez, Mustafa. "Şer'î Nasslarda Lügavî Yorumlamadan Kaynaklanabilecek Hataların Engellenmesinde Hadislerin Rolü-

- Serika Ayeti Örneği". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 18/1 (Haziran 2018), 259-278.
- Özel, Recep Orhan. "Kur'ân'daki Hissî Mucizelere Modern Yaklaşımlar Bağlamında Bir İnceleme: Mustafa Öztürk Örneği". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (Haziran 2017), 75-123.
- Öztürk, Mustafa. "Sahabe ve Kur'an". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2015), 7-36.
- Öztürk, Mustafa. "Mustafa Öztürk'ün Linç Edilmesine Sebep Olan Konuşması". YouTube. Yayın tarihi 7 Aralık 2020. <https://youtu.be/Q2Wr2M167IA>.
- Pak, Süleyman. "Sünnetin Kur'an'ı Beyan Yönleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (Haziran 2012), 353-381.
- Sancaklı, Saffet. "Sûrelerin Faziletiyle İlgili Bazı Tefsirlerde Yer Alan Apokrif Hadislerin Kiriği". *Diyanet İlmi Dergi* 38/3 (Eylül 2002), 147-172.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrahim. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Süyûtî. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1394/1974.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 2. Basım, 1395/1975.
- Tokpınar, Mirza. "Kur'ân'ı Anlamada Hadislerden Yararlanmanın Gerekliği Üzerine (El-Bakara Sûresi, 286. Ayet Örneği)". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 5/2 (Aralık 2005), 21-42.
- Türcan, Zişan. "Hadis Rivayet Geleneği ve Tefsir -Sahîhu'l- Buharî'nin Kitâbu't-Tefsir'i Örneği-". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 29 (Haziran 2010), 249-282.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, ts.

- F. ÇİMEN / An Investigation Regarding the Importance of Hadiths in Understanding the Quran (In Specific the Allegations of Mustafa Ozturk about the surah al-Qalam 10-13.) | 195
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Muhakkikler Heyeti. Riyad: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1407/1986.